

person acquires new knowledge through understanding its essence, then applies it consciously, analyzing situations in which it can be applied, synthesizes the knowledge gained, then evaluates how much it has been mastered by him. Despite the large amount of literature on the implementation of Bloom's taxonomy, it continues to generate research interest. This is probably partly due to the lack of differentiated parameters of its use in the study of native, non-native and foreign languages, taking into account the specifics of the audience, such as: philologists – the language of the specialty or students of technical, art history, natural and other specialties – as a second or foreign language. It seems that in each of these cases, it is necessary to develop a methodology taking into account the specifics of the specialty mastered by students. Based on this, this article attempts to develop a methodology for using Bloom's taxonomy in practical Russian language classes for art studies in order to form communicative competence and deepen students' functional literacy. The didactic goals of classes on a competence-based basis are implemented in a comprehensive manner: through a specially developed typology of tasks, a system of exercises, modeling of various situations and the use of a rich arsenal of methodological techniques.

Received: 04.09.2021

МҒТАР 81'243

А.Е. Саденова¹, Ұ.Е. Мұсабекова¹

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ, 050000, Қазақстан Республикасы

ДИАЛОГТЫҚ ДИСКУРСЫҢ КОММУНИКАТИВТІ-ИНТЕРАКТИВТІК ТАБИҒАТЫ НЕГІЗІНДЕ ТІЛ МЕҢГЕРТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада шетелдік студенттерге диалогтік дискурстың коммуникативті және интерактивті сипатына негізделген тілді меңгерудің ерекшеліктері туралы баяндалады. Қазақ және орыс тілдерін меңгеретін шетелдік студенттердің тілдесуін қалыптастыру мәселелері қаралады. Тілдесуге меңгерудің психологиялық мәселелері туралы айтылады. Сөйлеуге керекті диалогтік дискурстың коммуникативтік және интерактивтік мәселелері мен компоненттері қарастырылады. Мақалада меңгерудің әртүрлі кезеңдеріне арналған әдістемелік тәсілдер көрсетілген. Тек лингвистикалық жағына ғана емес, айтылымның мазмұндық жағына да көңіл бөлінеді. Мақалада ұсынылған диалогтік дискурстың коммуникативті-интерактивті жүйесі ауызша сөйлеуді дамытуға ықпал етеді. Алдымен, айтылымның пайда болуы, оның коммуникативті маңыздылығы және тіл нормаларына сәйкестігі дамиды.

Кілт сөздер: сөйлеу, коммуникативті, диалогтар, коммуникативті-интерактивті, дискурс.

КІРІСПЕ

Мақаланың тақырыбының өзектілігі тіл үйретудегі диалогтағы интерактивті жүйенің ұйымдастырушысы болып табылатын диалогтік дискурстың коммуникативті табиғатын сипаттау.

Зерттелу деңгейі. Мақалада диалогтік дискурстың коммуникативті және интерактивті сипаты негізінде тілді меңгерудің ерекшеліктері қарастырылады. Тілді меңгеру кезінде сөйлеуге қажетті диалогтік дискурстың коммуникативті және интерактивті жүйесіне және оның компоненттеріне назар аударылады.

Ғылыми маңыздылығы. Құрылымдық қарым-қатынас процесін көрсетуге керекті тілдік құралдарды қолданудың коммуникативті мотивациясын анықтайды.

Ғылыми жаңалығы. Тілді меңгеру процесінде диалогтік дискурс коммуникативті және интерактивті тұрғыдан сөз болады. Тілді үйренудегі орны анықталады, құрылымы, даму деңгейі талданады, олардың әрқайсысына сипаттама беріледі және қолдану әдістері сараланады.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізін дискурстың қазіргі теориясы, мәтін лингвистикасы, диалог теориясы, лингвомәдени негіздері және тілді меңгеру теориясы негізіндегі материалдар құрайды.

Зерттеу әдістері; талдау, синтездеу, жүйелеу, сипаттау, тұжырымдау.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Тіл үйренушілердің коммуникативтік міндеттерді шешу қабілеті-тілді меңгеру. Қажетті тұлғаны пайдалану мүмкіндігі-бұл сөйлеудің қалыпты жағдайы, яғни бұл меңгерудің аралық міндеті болып табылады. Коммуникативтілік-бұл коммуникаторлардың нақты қажеттіліктеріне сәйкес белгілі бір мазмұнды білдіру қабілеті [1, 167].

Қазіргі тіл білімінде диалогтық дискурс пен дискурс жеке тұлғалардың өзара ауызша өзара әрекеттесуі тұрғысынан талқыланады. Диалогтық дискурс және оның компоненттері жайлы мәселелерді көптеген зерттеушілер өздерінің зерттеу жұмыстарында қарастырады. Дискурсты Уолдрепор, Чеор, Гивон ж.т.б. американдық зерттеушілер, Артюнова, Каспаров, Кибрик секілді т.б. орыс зерттеушілері қарастырса, қазақ тіл білімінде Қазақстандық тілші ғалымдар Г.Г. Бүркітбаева, Е.Әлкебаева, Н.Уәли, Ж.М. Кеншінбаева, Ш.А.Нұрмышева, С.Б. Альпатына, К.Қ. Садирова т.б. зерттеулерінде дискурс теориясы мәселелері арнайы зерттеу нысаны түрінде де, өзге мәселелер төңірегінде де қарастырылып, зерттеліп келеді.

Шетелдік студенттермен жұмыс істеу басталған сәттен бастап тіл үйренушілердің тілдік дайындығы анықталуы керек. Студенттің білім деңгейін тез және дұрыс бағалай білу қабілеті қысқа уақыт ішінде тілді меңгерудің ең қолайлы және тиімді әдістерін таңдауға мүмкіндік береді [2, 7].

Пайдаланылған материалдардың әртүрлілігі тіл үйренуді қызықты етеді, ал жұмыстың жаңа тиімді формалары жақсы нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Шет тілін үйренуші үшін ең маңызды және пайдалы материалдарды табу, оны берудің тиімді әдісін анықтау үшін тек әдістемелік материалдарды ғана емес, сонымен қатар әртүрлі көздер арқылы арнайы пәндер оқытушылары ұсынған қызықты материалдарды табу қажет. Тәжірибе жинақтаған сайын тілді дәстүрлі әдістермен немесе бір типтегі материалдармен шектеудің пайдасы жоқ. Олардың бірі-викторинаның қызықты сұрақтарын тез ұйымдастыру, оларға жауап беру, оларды топтарда шешу және мамандар қолданатын логикалық тапсырмалар беру мүмкіндігі [3, 111].

Қазіргі уақытта мәтінді оқу адам өмірінде үлкен орын алады, үлкен рөл атқарады, өйткені оқу бүгінде негізгі, жетекші ақпарат көзі болып табылатын кітаптар мен басқа да баспа өнімдеріне жол ашады. Тіл үйренуші қазақ және орыс тілдеріндегі мәтіндерді оқып, олардың мазмұнын түсінуі, яғни мәтінді ақпарат көзі ретінде пайдалана білуі тиіс [4, 17].

Интерактивтілік-бұл ауызша және ауызша емес қарым-қатынас құралдарын қолдана отырып, шет тілін үйренушілер арасындағы өзара әрекеттесу. Интерактивтілік-латынның "интер" және "актус" сөздерінен шыққан, ал қазақ тілінде "әрекет" дегенді білдіреді, яғни интерактивтілік тілді игеруде маңызды.

"Интерактивті" сөзі "өзара әрекеттесу" ұғымынан шыққан. Ал "өзара әрекеттесу" - бұл жеке тұлғалардың жұптасқан, топтық өзара әрекеті, бір-бірімен кезектесетін өзара әрекеттесу. Бұл екі жақты әрекет, яғни А тіл үйренушінің әрекеті Б тілін үйренушінің әрекетіне әсер етеді, ал бұл өз кезегінде тіл үйренушінің әрекетіне әсер етеді. Тіл үйренушілер осы тілдегі мәдени ақпаратты алушылар да, жіберушілер де бола алады, өйткені қатысу мазмұны тіл елінің өзекті халықаралық проблемаларын, ана тілі мәдениетін қамтиды.

Ауызша қарым-қатынас құрылымында тілдік өзара әрекеттесу болып табылады. Диалогтік дискурстағы қарым-қатынасқа қатысушылар тең құқықтарға ие, олар бір-бірімен белсенді өзара әрекеттеседі. Өзара әрекеттесуді ұйымдастыру формасы ретінде өзара әрекеттесу тілдік қарым-қатынастың негізгі құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады, өйткені ол көбінесе қарым-қатынас сипатына сәйкес келеді. Егер біз өзара әрекеттесуді ауызша әрекет термині тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда келесі элементтерді бөліп көрсетуге болады: бір-бірімен өзара әрекеттесетін коммуниканттардың мақсаты, нысаны және әрекет ету құралдары (тілдік белгілер).

Интерактивті оқыту екі жақты дискурспен сипатталады. Мұнда екі жақты дискурс ерекше назар аударуды қажет етеді. Дискурстың екі түрі бар: бір жақты дискурс және екі жақты дискурс. Бір жақты дискурс - бір адамның монологтық сөйлеуі, оның ішінде барлық экстралингвистикалық факторлар (жағдай, серіктестің сөйлеуі, кинестетика және фонация). Екі жақты дискурс-бұл әр түрлі өмірлік жағдайдағы екі коммуниканттың арасындағы қарқынды ой алмасу процесі, "сөйлеу-тыңдау" және ауызша сөз тіркестерінің жиынтығы. Бұл - бір жақты дискурс пен екі жақты дискурс арасындағы айырмашылық [5, 33].

Диалогтік дискурс коммуниканттардың бір-біріне қатынасының әсерінен қалыптасады. Диалог коммуниканттардың субъективті пікірін бағалайтын дискурсты қамтиды. Диалогтық дискурста әлемнің тілдік бейнесі, әсіресе оның коммуникативті және интерактивті аспектісі, сонымен қатар сөйлеу әрекетінің танымдық жағы айқын көрінеді. Диалогқа қатысушылардың мінез-құлқы әлемнің тілдік бейнесімен, коммуниканттардың жеке лингвистикалық мотивациялық-бағалау және танымдық аспектілерімен байланысты [6, 73].

Жоғарыда айтқанымыздай, диалогтық дискурс екі жақтың қатысуымен туылатыны белгілі. Сұрақ-жауап диалогында ашық мағына көбінесе "жауап" сияқты сөйлесуде беріледі. Диалогтағы ашық әңгіме дискурстың ажырамас бөлігі болып табылады.

Диалогтың бірлігі өзара әрекеттесуге байланысты. Ашық сөйлесулердің түрлері монолог пен диалог арасындағы айырмашылық тілдесушілер санына байланысты. Сөйлейтін адам сөйлеу жағдайына негізделген тілдік құралдарды таңдайды және мақсатты түрде қолданады. Ішкі мүмкіндіктерінің арқасында тілдік бірліктер тілдесушілер арқылы бір-бірімен үйлеседі.

Диалогтың интерактивті сипаты оның қатысушыларының сөйлеу әрекетінің прагматикалық шарттары ескерілгенде ғана ашылады. Мысалы, диалогтың бір түрі, әсіресе сұрақ-жауап диалогында, әлеуметтік өзара әрекеттесудің күрделі формасын көрсетеді. Сұрақтың белгілі бір формалары респондентті қорғаныс позициясын алу үшін қолданылады. Жауап бұл стратегияны сұрақта тани алады және оған неғұрлым қуатты стратегия жауап бере алады. Диалогтың интерактивті сипаты сөйлеу актілерінің коммуникативті стратегиялары мен тактикаларын, мысалы, мәлімдеме, сенім, біреудің беделіне нұқсан келтіру, біреудің оң пікірін білдіру, саяси риторикада өзін көрсету және т.б. зерттегенде жақсы ашылады.

Диалогтың бастамашысы, бастамашының бірінші жолын айта отырып, ең алдымен психологиялық және әлеуметтік рөлдеріне сәйкес өзінің коммуникативті көңіл-күйін (ниетін) және эмоционалды жағдайын білдіреді және екінші коммуникантпен жалпы кодты қолдана отырып, оған әсер етеді немесе оны қандай да бір әрекет жасауға итермелейді, осылайша серіктестің білім әлемін өзгертеді және т.б. Бастамашының серіктесі (бастамашы) екінші ескерту-реакцияны айта отырып, алынған ақпаратты алдыңғы ақпаратпен салыстырады, айтылғанның мағынасын түсінеді және бастамашының шығу тегін түсініп, белгілі бір танымдық операцияны орындайды, осылайша серіктеспен келіспеушілік (диссонанс) немесе үйлесімділік (унисон) тарапына сәйкес әрекет етеді.

Жаңадан келген коммуникатордың ескертуі де, жауап ескертуі де ауызша айтылуы мүмкін. Егер бастамашының (бастамашының) жауабы тыңдаушы үшін орынды болып табылса, онда әріптестің жауабы келісіммен, мақұлдаумен және т.б. қоса беріледі, бірақ егер бірінші әріптес екіншісінің үміттерін ақтамаса, жауап келіспеу, қабылдамау, келіспеу және т. б. туралы ескертуде көрсетіледі. Диалогта сонымен қатар көптеген әлеуметтік сөздер бар,

яғни ондағы тілдесушілер рөлімен, мәртебесімен және бағасымен нақты әлеуметтік адам ретінде басқа адамды әлеуметтік тұлғаға және сол адамның беделіне бағыттайды. Бұл бағыт семантикалық қайталанатын диалог контекстінде ауызша айтылады.

Сөйлеуші сұрақ қойғанда, ол қарсы сұрақ пен дәлелдеуді қажет ететін жауап қалыптастырады. Бұл жауап келесі нақтылау сұрағын көтереді. Мәселені нақтылау және оның мәнін ашу үшін жауап алу керек. Мұнда сіз тек тыңдаушы қойған сұраққа жауап бере аласыз.

Шет тілдерін үйренушілердің қазақ және орыс тілдерін екінші тіл ретінде оқуға деген қызығушылығын арттыру маңызды. Бұл мәселені шешу үшін бүгінгі тәжірибе көрсеткендей, тілді меңгеру процесінде белсенді оқыту формаларын қолдану қажет. Бұл формалар тілді меңгерудің интерактивті формалары болып табылады, олар екі жақты бірлескен іс-шараларға әкеледі, онда шет тілін үйренуші тілді меңгеру процесінде, сондай-ақ қазақ және орыс тілдерін меңгеру процесінде негізгі субъект ретінде қарастырылады.

Интерактивтілік-бұл адамдардың бірлескен іс-әрекетімен, олардың бірлескен қызметін ұйымдастырумен байланысты тілдік қарым-қатынастың шартты термині. Әлеуметтік психологияда өзара әрекеттесу процесі әлеуметтік ұйымдастырылған тілдік қарым-қатынас ретінде көрінеді. Кейбір ғалымдар қарым-қатынас пен өзара әрекеттесуді теңестіреді және оларды қарым-қатынас ретінде қарастырады. Кейбір ғалымдар өзара әрекеттесуді бірлескен қызметтің бір түрі, қарым-қатынас процесі, оның мазмұны ретінде қарастырады.

Сөйлеу сөйлеушілердің коммуникативті әрекеттері арқылы өмірге енеді. Бір уақытта бірнеше адам коммуникативті іс-әрекетке қатысады, олардың әрқайсысы осы іс-әрекетке өз үлесін қосады және бұл бірлескен іс-әрекетті ұйымдастырудың жалғыз тәсілі. Қатысушылардың тек ақпарат алмасу ғана емес, сонымен қатар іс-әрекеттерді ұйымдастыру мүмкіндігі де кіреді. Байланыс бірлескен іс-қимыл негізінде жүзеге асырылады, өйткені осы бірлескен іс-әрекетте субъектілер арасында ақпарат алмасу жүреді, яғни бірлескен іс-қимылдың түрі мен нормасы құрылады. Қарым-қатынас адамдар арасында жүзеге асырылады: тұлғааралық қарым-қатынас оның ең жоғары мәні болып табылады.

Тілді коммуникативтік бағытта меңгеруі ана тілін меңгеру принциптеріне негізделген. Әрбір шет тілін үйренуші алдымен сөйлеуді үйренуі керек. Ал грамматика қарым-қатынас процесінде дамиды. Сондықтан тіл меңгеру мазмұны грамматикамен емес, қатысудың сипатымен анықталады.

Диалогтық дискурста әр сөйлеуші сөйлеу жағдайына байланысты мақсатқа жетуге тырысады. Сондықтан негізгі мақсат қосымша мақсатты құрайды [7, 12]. "Өзара әрекеттесу" ұғымы иллокутивтік ұғымға қарағанда кеңірек. Мысалы, егер иллокутивтік екі сөйлеу актісінен тұрса, онда өзара әрекеттесу сөйлеушінің негізгі, жетекші мақсатымен байланысты.

Интерактивті қағидат жалпы қазақ және орыс тілдерін меңгеру процесінде тақырыптық жағдайларда диалогтық әріптестік шеңберінде синтаксистік деңгей арқылы іске асырылады. Ол әр түрлі деңгейлерді, жеке тілдік тұлғаның (форманың) әр түрлі аспектілерін ескереді.

Өзара әрекеттесуді тудыратын диалогтық дискурста жалпы тақырып өзара сөйлесу қатынастарының негізі болып табылады [8, 91].

Сөйлеу актілерінің жалпы мазмұны-тақырып. Осы тақырыптағы сөйлеу мақсаты айқын болады. Диалогтық дискурста тақырып ойды дамытады және өзін пікір түрінде көрсетеді. Тақырыптың ортақтығын түсіну шарты орындалды. Ұсынысқа қатысты нақты тақырып-реманың арақатынасына диалогқа назар аудару деп бөлуге болады. Тақырып-мақсаттардың өзара үйлесуі арқылы дамиды, ниеттердің орындалуын қалыптастыратын коммуникативті және прагматикалық салмақпен орталық диалог.

Тілдесуші тыңдаушының позициясы, құрмет туралы ойлайды. Тыңдаушы шешуші функцияны орындайды. Диалогтың қалыптасуына сөйлеушінің жорамалы, тыңдаушының жорамалы, сөйлеу жағдайы және контекст сияқты бірқатар факторлар әсер етеді. Диалогтік дискурстар әртүрлі жағдайларда пайда болады және дамиды. Атқарушы функцияға сәйкес диалогтың құраушы компоненттерін әр түрлі эмоцияларды біріктіретін, мақұлдайтын, жеткізетін, бағалайтын, нақтылайтын, қолдайтын бастамашы сөзіне бөлуге болады.

Осылайша, қызметті құрылымдық және мазмұндық аспект бойынша, қатысу стратегиясы бойынша анықтауға болады [9]. Бір-бірін тудыратын ниеттердің немесе қатынастардың өзара әрекеттесуі өзара әрекеттесу деп аталады [10, 67].

Диалогқа қозғалыс, туындаушы сипат тән. Сөйлеушінің интенциясын жеткізуші алғашқы сөйлеу актісі кейінгісімен салыстырғанда тәуелсіз сипатта болса, кейінгісі алғашқысының мақсаты мен мазмұнына тікелей тәуелді болады [11, 45].

Интерактивтілік негізгі және көмекші түрлерге бөлінеді. Интерактивті оқыту шет тілін үйренушілердің ортасымен, сондай-ақ қазақ және орыс тілдерін тасымалдаушылар ортасымен, тілдік ортамен және оқыту ортасымен өзара қарым-қатынаста құрылады. Тіл үйренушінің оқыту саласындағы тәжірибесі, оның білім, дағды және ептілік алудағы белсенділігі оқыту туралы білімнің негізгі көзі болып табылады.

Білімді жүйелеу тілдің жалпы заңдылықтарын түсінуге негіз болады және модельдеу арқылы айтылымды өз бетінше рәсімдеуге мүмкіндік береді. Осы тәсіл барысында жаңа ақпаратты енгізу қарапайымнан күрделіге ауысу арқылы бір уақытта жүзеге асырылады. Материалды ұсынудағы дискурсивті негіз қарапайым тілдік фактіні ғана емес, сонымен қатар оның коммуникативті маңыздылығын да көрсетуге мүмкіндік береді.

Дискурстың белсенді сипаты прагматика терминімен түсіндіріледі. Дискурста және айтылымда сөйлеу әрекетін жүзеге асырудағы (және қабылдаудағы) тіл мен коммуникацияның прагматикалық аспектісі оның ұстанымымен, бағалауымен, эмоцияларының көрінісімен, адамның тіл белгісіне деген ниетімен және көзқарасымен байланысты.

Диалогтың функционалды доминанты немесе бастапқы жағы-диалогқа қатысушылардың сөйлеуін ауызша жүзеге асыру, оның бағыты диалогтық қадамда немесе репликада жүзеге асырылады және сөйлеу тактикасының ауызша көрінісінде көрінеді.

Бұл сөз серіктеске бағытталған және сөйлеушінің алдыңғы әлеуметтік топқа жататындығына немесе жатпайтындығына, ол жоғары немесе төменгі топқа (серіктестің иерархиялық дәрежесі) жататындығына, сөйлеушінің кез-келген әлеуметтік топқа жататындығына байланысты қалыптасады (әкесі, ағасы, күйеуі). Серіктеске бағытталған сөздің мағынасы өте үлкен. Сөз-екі жақты әрекет. Сөйлеуші мен тыңдаушы арасындағы қарым-қатынастың нәтижесі. Тілдесуде сөйлеуші өзін басқа көзқарас тұрғысынан көрсетеді, бұл өзін ұжым тұрғысынан көрсетуді білдіреді. Бұл сөз-мен және басқа адам арасындағы көпір.

Ғалымдар өзара әрекеттесуді байланыс процесінің синонимі ретінде сипаттайды. Іс-әрекет процесінде, әсіресе диалогтық қарым-қатынасты оқытуда өзара әрекеттесу субъектілердің белсенділігін, олардың шығармашылық әлеуетін және бірге әрекет етуге деген ұмтылысын қамтамасыз етеді. Бұл қызметтің ерекшелігі-бұл қарым-қатынасты ұйымдастырудың бір түрі, онда субъектілер бір-бірімен бір уақытта өзара әрекеттеседі, нәтижеге жету диалогтық дискурс кезінде бір-біріне түсіну және жауап беру процесіне және оның ерекше мазмұнына назар аударуды қамтиды.

Диалогтік дискурс материалында қазақ және орыс тілдерін екінші тіл ретінде меңгерудің интерактивтік тәсілі көрсетілген. Диалогтық дискурста қажетті ақпаратты анықтағаннан кейін аяқталатын диалогтық хабарламаны сұрау, сұрау және алу нысандары бар. Сөйлеудің әр қадамының мақсаты бар және осы өзара әрекеттесу арқылы "өзара әсер" пайда болады.

Диалог арқылы адам басқа адаммен маңызды әлеуметтік байланыстарды жүзеге асырады. Диалог адамдарды әрекет етуге, сенімді нығайтуға шақырады деген пікір кең таралған [12]. Біз білім беруді бірінші кезекте білімді игеруге ынталандыру ретінде түсіндіретін зерттеушілердің ұстанымын ұстанамыз, сенім-бұл баға мен идеяға деген мотивация, басқаша айтқанда, диалог іс-әрекетке ынталандыру ретінде қызмет етеді; әрекет-диалогты ынталандыратын ішкі білімді игерудің көзі. Интерактивті құрылым ретінде сөйлеу тактикасының ауызша белгісі интерактивті құрылым ретінде диалогты ұйымдастырудағы

өзара әрекеттесудің тиімділігін байқауға мүмкіндік береді, өзара әрекеттесудегі серіктестің сипаты арқылы диалогтың маңыздылығы көрінеді.

Сөйлеу мінез-құлқының нормалары әдеттегі қарым-қатынас жағдайларында белгілі бір элеуметтік маңызды реакцияларды болжайды. Ұлттық бірегейлік тек жеке әдіспен ғана емес, сонымен бірге мәтін құраушы категориямен де сипатталады және коммуниканттардың қарым-қатынасы өзгерген кезде "өтпелі қадамдар, сөйлеудегі элеуметтік белгі, этикалық шектеулерге бағдарлану", "барлық осы метафоралық ұлттық маркерлер тиісті қарым-қатынасқа қол жеткізуге айтарлықтай әсер етеді". Осылайша, қарым-қатынастың белгілі бір жағдайлары белгілі бір формалдылықты, кітапты және мұқият ұсынуды қажет етеді. Мысалы: ресми кездесулер, келіссөздер. Олар үшін жоғарыда аталған белгілер маңызды, сонымен қатар серіктестердің айтылуына әсер ету жылдамдығы, серіктесті "жоқ" деп жауап беретін сұрақ қоюдан алшақтату, риторикадан, шаблондық сөйлесуден және т.б. аулақ болу. Күнделікті әңгімелер жоспарланбаған жоспарлаумен, талқыланатын тақырыптардың алуан түрлілігімен және кез-келген тілдік бірліктерді қолданумен, тақырыптан жиі ауытқулармен, бір тақырыптан екінші тақырыпқа ауысумен сипатталады.

Тілді коммуникативті мақсатта қолдану кезінде айтылымның Функционалды және семантикалық элементтерін беру арқылы диалогтың құрылымдық моделін құруға болады, яғни айтылым жағдайының дизайны сыртқы көріністі бейнелейді және ауызша жүзеге асырылады.

Тыңдаушы сөйлеу сапасына әсер ететіні белгілі, тыңдаушы маңызды рөл атқарады. Ол біздің санамыздың барлық актілеріне үнемі қатысады, сөздің мазмұнын ғана емес, сонымен қатар мазмұнның, яғни форманың қалай берілетінін де анықтайды. Сондай-ақ, ол бағалауды немесе "сананың эмоционалды тонын" анықтайды, яғни сөйлеу прагматикасына байланысты барлық нәрсеге қатысады. Тыңдаушы-сөйлеуді қалыптастырудың негізгі факторы болған сәттен бастап диалогты жасаушы.

Сөйлеу кеңістігін игеру түсіну немесе мағынаны білдіру функциясымен басқарылады, ол өзара түсіністікке бағытталған. Сондықтан біздің басты тыңдаушымыз бен серіктесіміз біздің санамызда болады, оның реакциясы біздің сөйлеуімізді басқарады және оның ауқымын анықтайды. Егер коммуникативті тұлға құрылымындағы прагматикалық сәйкестендіру болса, ана тілінде сөйлеу қабілеті мақсатқа жету тұрғысынан орынды және ұтымды. Зерттеуде көрсетілген сөйлеу сипаттамаларын қалыптастыру механизмі қарастырылды. Коммуникативті кеңістікті игерудің басталуы сөйлеудің мінез-құлқының қанықтылығымен байланысты. Сөйлеушінің сөйлеуі прагматикалық негізделген, ол айтылымның сөйлеу функциясын анықтайды. Осы тұрғыдан алғанда, бұл прагматикалық күзіреттіліктің немесе прагматикалық құрылымның элементі. Сөйлеу есімдіктері ырғақты интонациялық матрицаларға, маркерлік жағдайларға және коммуникативті стильдерге негізделген.

Қазақ және орыс тілдерін шетел тілі ретінде оқыту тәжірибесі оқытудың жетістігі қазақ және орыс тілдері оқытушыларының бірыңғай тілдік пәнді іске асырудағы үйлесімді күш-жігеріне байланысты екенін көрсетеді.

Тілдік материал коммуникативті қажеттіліктерге бағытталған нақты қабілетті қалыптастырудың тиімді құралы ретінде қарастырылады. Пәнаралық үйлестіру оқытудың мақсатын, міндетін, құралдары мен әдістерін көрсететін оқыту мазмұнының барлық компоненттерінің өзара келісілген жиынтығын көрсетеді. Сондықтан мұғалімнің жалпы білім беретін пәндер сабағында бірыңғай тілдік пәнді енгізу бойынша іс-әрекеті:

- оқытудың әрбір кезеңінде шетелдік студенттердің қазақ және орыс тілдеріндегі білімдерін ескеру қажет;

- шетелдік студенттердің сөйлеу әрекетінің қандай да бір түріндегі дағдылардың қалыптасу деңгейіне, олардың тілдік құзыреттеріне, яғни оқу материалын түсіндіру, бекіту және бақылау әдістеріне сәйкес сабақты ұйымдастырудың белгілі бір нысанын ғана пайдалану қажет;

- мәтіндік материал мен ұй тапсырмасының көлемін бақылау;

- оқу материалын түсіндіру кезінде әдістемелік мақсатты форманы таңдай отырып, сабақ барысында сөйлеу әрекетінің түрлері арасындағы қарым-қатынастың негіздемесін сақтау қажет [13].

Шет тілін үйренушілерге қазақ және орыс тілдерін оқыту кезінде сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде дағдыларды дамыту және қалыптастыру жүзеге асырылады.

Қазақ және орыс тілдеріндегі қызметтер бір тілдік тәртіпті қадағалауды және жалпы тілдік құралдарды пайдалануды, сондай-ақ оқытылатын пәнге қатысты нақты лексика мен құрылымды енгізуді көрсетеді.

Мәтіндерді іріктеу лексикалық және грамматикалық мазмұнына, құрылымдық күрделілігі мен ақпараттылығына байланысты жүргізілуі керек.

Диалогтың қалыптасуына сөйлеу жағдайы тікелей және басым әсер етеді. Онсыз диалогтағы әңгіме тақырыбын түсіну қиын. Жалпы тілдің қызметі сөйлеу жағдайларында өзекті болады. Олардың арасында белгілі бір байланыс бар.

Жағдаят пен тіл арасындағы байланыс, диалог, ғалымдар көбінесе белгілі бір жағдайларда тіл қажет деп санайды, сондықтан тілді оқытудағы басты мәселе жағдаят болуы керек. Мысалы, белгілі бір қатысу мақсатына жету үшін бір тақырыпта бірнеше өзара байланысты жағдайларды біріктіруге болады. Сөйлеу әрекетінің мақсаты тіл бірліктерін пайдалану емес, тіпті өз ойларын жеткізу үшін, сөйлеудің мақсаты-нақты өмірде белгілі бір әрекетті ынталандыру, серіктесіңізді қалаған нәрсесін жасауға мәжбүрлеу, сондықтан нақты жағдайлар моделіне инофондарды енгізу арқылы тілді үйренудің тиімділігі өте жоғары болады. Диалог-бұл сөйлеу құрылымы, ол әсіресе жағдайға байланысты.

Жағдаят қарым-қатынас кезінде сөздерді үнемді пайдалануды қамтамасыз етеді, хабарламаларды азайтуға мүмкіндік береді. Бұл, өз кезегінде, диалогқа қатысушылардың аз тілдік құралдарды қолдана отырып, тақырып бойынша көбірек ақпарат беруге тырысқысы келетіндігін көрсетеді. Сонымен қатар, жетіспейтін сөздер мен қысқартылған ақпарат ситуациялық құрылыммен толтырылады [14], [15, 46], [16].

Оқу процесінде жағдаяттар екі түрде қарастырылады: оқу және сөйлеу жағдаяттары және табиғи жағдаяттар. Оқу-сөйлеу жағдаяты-бұл сабақтың тақырыбына сәйкес тек сыныпта сөйлеуді немесе сөйлесуді тудыратын жасанды жағдай. Бұл жағдаяттар лексикалық және грамматикалық материалдар негізінде сөйлеу дағдыларын жоспарлы түрде дамытуды қамтамасыз етеді. Алайда, мұндай жағдаяттар алдын-ала жасалған сабақ жоспарынан, белгілі бір тақырыптың көлемінен және белгілі бір лексикалық және грамматикалық материалдардың көлемінен асып кете алмайды және олармен шектелмейді. Сондықтан тіл үйренуші сөйлеу дағдыларын жан-жақты дамытуды толық қамтамасыз ете алмайды. Осы себепті, тіл үйренушілердің диалогтық байланысын қалыптастыруда табиғи жағдайларды қолдану қажет. Мұндай жағдаяттар кез-келген өмірлік проблемалардан туындайтын табиғи жағдаяттарды да, сөйлеу белсенділігін тудыратын жағдаяттарды да қамтиды. Олардың кез-келгенінде сөйлеу әрекеті өзінің табиғи күйінде қалады немесе оған жақын келеді. Сондықтан күнделікті өмірде кездесетін табиғи жағдаяттарды сабақтарда, әр тақырыптың мазмұнына сәйкес арнайы оқыту мақсаттары үшін таңдау және пайдалану қажет болады.

Тілді үйренудегі сөйлеу жағдаяттарының мақсаты-тіл үйренушілерді қарым-қатынасқа дайындау, оларды тілдік қарым-қатынасқа, сөйлеу арқылы диалогтық қарым-қатынасқа, диалогтық қарым-қатынасқа жеткізу. Ол жағдаятқа негізделген, басқаша айтқанда, қарым-қатынас жағдаят арқылы жүзеге асырылады. Тіл үйренушінің коммуникативті құзыреті әр түрлі жағдайларға байланысты қазақ тілін үйренудің әр сабағында лексикалық минимум, елтану, мәдениеттану туралы білім арқылы құрылуы мүмкін.

Диалогтік дискурс контекстінде жағдаят кең мағынада диалогқа қатысатын серіктестер мен олардың әрекеттері арасындағы құбылыстар мен жағдаяттардың жиынтығы ретінде анықталады. Оқу-сөйлеу жағдаяты сөйлеу немесе сөйлеуді тудыратын іс-әрекет тек сабақтың тақырыбына қатысты болатын жағдай ретінде анықталады. Алайда, "жағдаят" ұғымы өмірде бар нәрселерге, көзге көрінетін нәрселерге ғана қатысты деп болжау қателік болар еді. Мұны сөйлеу белсенділігін тудыратын жағдаяттарға жатқызуға болады. Тіл меңгерудің әртүрлі

кезеңдеріне сәйкес келетін әртүрлі ұсыныстар, интерактивті формалар сөйлеу дайындығының әртүрлі дағдыларын қалыптастыруда және ауызша қарым-қатынасты дамытуға ықпал етеді. Тіл меңгерту-бұл күрделі және көп қырлы үдеріс [16].

ҚОРЫТЫНДЫ

Белгілі бір халықтың немесе ұлттың тілін үйрену кезінде басқа елдің өкілі ең алдымен осы халықтың тіліндегі әлеуметтік қарым-қатынастың ерекшелігіне назар аударады. Тілді үйрену қалыпты (стандартты) жағдайларды білдіретін диалогтік дискурстар құра отырып, әлеуметтік сипаттамалары бар сөздерден басталады. Бұл, әрине, шетелдік студенттің өз іс-әрекеті мен байланыс орнату, байланыс жасау сияқты ерекшеліктеріне байланысты тіл үйренуге деген қызығушылығын арттырудың маңызды мәселесі. Бұл мәселені шешу үшін, бүгінгі тәжірибе көрсеткендей, тілді меңгеру процесінде белсенді оқыту формаларын қолдану қажет.

Коммуникативті құзіреттіліктің құрамдас бөліктерінің бірі ретінде дискурсивті құзіреттілікті қалыптастыру мен дамытудың нақты жолдары мен шарттары бар екендігі атап өтілді. Мәдениетаралық қарым-қатынасты жүзеге асыру кезінде дискурсты ұйымдастыру, жағдайларды, проблемаларды анықтау, коммуникативті мақсатқа жету құралдарын анықтау, олардың қатысуына байланысты тіл үйренушілердің әрқайсысының мәртебесін, функцияларын анықтау, сонымен қатар диалогтік коммуникативті қызметті ресми және бейресми түрде ұйымдастыру әдістері қарастырылды.

Қазақ тілін екінші немесе шет тілі ретінде меңгергенде қаралып отырған диалогтік дискурстың құрылымы меңгеру деңгейі бойынша жүйеленеді және коммуникативтік қарым-қатынастың негізгі құрылымдық типтері ажыратылады. Сонымен бірге диалогтағы интерактивті іс-әрекеттің ұйымдастырушысы болып табылатын диалогтік дискурстың коммуникативті табиғаты сипатталған. Тілді меңгерудегі кез-келген тіл үйренушінің прагматикалық уәжін олардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып анықтау үшін диалогтық дискурсивті қызметтің негізгі түрлері бөлінеді.

Оқытудың практикалық мақсатына қол жеткізу үшін тілдік, сөйлеу, білім беру, кәсіби, арнайы және әлеуметтік-мәдени міндеттерді кешенді шешу қажет [9].

Тіл үйренуде интерактивті модельді пайдалану диалогтағы рөлдік қарым-қатынас арқылы өмірлік жағдайларды бірыңғай модельдеуді қолдану арқылы тілді үйрену процесінің тиімділігін арттырады. Бұл жұмыстар шетелдік студенттердің білім деңгейін арттырады, оларды сөйлеуге, тыңдауға ынталандырады және студенттердің өз қабілеттеріне деген сенімін арттырады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 Крупченко А. К., Кузнецова А. Н. Основы профессиональной лингводидактики: Монография. – Москва: АПКИППРО. 2015. – 167 с.
- 2 Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. // Лингводидактика и методика. – Москва: Академия. 2008. – 7 с.
- 3 Вольперс М., Киршнер А., Шеффель М., Линдштедт С., Димитрова В. Поддержание TEL: От инноваций к обучению и практике. – Испания: Спрингер. 2010. – 111с.
- 4 Пассов Е. И., Киберева Л. В., Коларова Е. Концепция коммуникативного иноязычного образования (теория и ее реализация). // Методическое пособие для русистов. Санкт-Петербург: Златоуст. 2007, – 17 с.
- 5 Ромметвейт Р. Слова, значение и сообщение. // Психолингвистика за рубежом. – М., 1972. – 159 с.
- 6 Саденова А.Е., Есбулатова Р. М., Оразакынқызы Ф. Особенности формирования лексической компетенции иностранных студентов. // Международный журнал прикладной лингвистики и английской литературы. Скопус. Том. 6 № 1; Январь. Австралия, 2017. – С. 73-83.

- 7 Сорокин Ю.А. Психолингвистические аспекты изучения текста: Автореферат. дисс. канд.-М., 1988. – 24с.
- 8 Болдова В.А. Экспериментальное исследование роли ключевых слов в понимании специального текста. // Психолингвистическое исследование слова и текста. – Тверь, 1992. – 186 с.
- Bogdanov V.V. Rechevoye obshcheniye. Pragmaticheskiye i semanticheskiye aspekty. – L.: LGU, 1990. -83 s.
- 10 Кәрімов Х. Қанатты тіл. – Оқу құралы. – Алматы: Санат, 1995. – 144 б.
- 11 Колшанский Г.В. Паралингвистика. – М.: Наука, – 1974. – 81с.
- 12 Общение, текст, высказывание. – М., 1989. – 71 с.
- 13 Капитонова Т.И., Кутузова Г.И. и др. Методические рекомендации для преподавателей общеобразовательных дисциплин, слушателей ФПК по единому языковому режиму. – Иркутск, 1986. – 215 с.
- 14 Химица В.В., Волковой Л.Б. Основы научной речи / Под ред. В.В. Химица, Л.Б. Волковой. – М.: Академия, 2003. – 256 с.
- 15 Д.С. Толмачева., Е.Р. Игнатова, А.Е. Саденова. Некоторые особенности обучения произношению студентов-иностранцев, изучающих русский язык // Вестник Евразийского гуманитарного института. №3. – Нур-Султан. – С. 46-53.
- 16 Саденова А.Е., Оразакынқызы Ф., Ануар С., Есбулатова Р. Использование инновационных технологий в проектном методе обучения иностранному языку // Скопус. Ревиста Еспасиос. Еспасиос, 2017, 38(25), 1.

Материал 19.09.2021 баспаға түсті

REFERENCES

- 1 Krupchenko A. K., Kuznetsova A. N. Fundamentals of professional linguodidactics: Monograph. – Moscow: APKiPPRO. 2015. – 167 p.
- 2 Galskova N. D., Gez N. I. Theory of teaching foreign languages. // Linguodidactics and methodology. – Moscow: Academy. 2008. – 7 p.
3. Wolpers, M., Kirschner, A., Scheffel, M., Lindstaedt, S., & Dimitrova, V. Sustaining TEL: From Innovation to Learning and Practice. In Proceedings of the 5th European Conference on Technology Enhanced Learning. Barcelona, Spain: Springer. 2010. 111 p.
4. Passov, E.I., Kibereva, L.V., & Kolarova, E. Concept of Communicative Foreign language Education (Theory and Its Implementation). Resource Book for Russianists. Saint Petersburg: Zlatoust. 2007. 17 p.
- 5 Rommetveit R. Words, meaning and message. // Psycholinguistics abroad. –М., 1972. – 159s.
- 6 Sadenova A. E., Esbulatova R. M., Orazakynkyzy F. Peculiarities of Creating Foreign Students' Lexical Competence // International Journal of Applied Linguistics & English Literature. Australia. Vol. 6 No. 1; 2017. – 73-83 pp.
- 7 Sorokin Yu.A. Psycholinguistic aspects of the study of the text: Abstract dissertation. Cand. – М., 1988. – 24s.
- 8 Boldova V.A. An experimental study of the role of keywords in the understanding of a special text. // Psycholinguistic study of words and text. – Tver. 1992. – 186 p.
- 9 Bogdanov V.V. Verbal communication. Pragmatic and semantic aspects. – L.: LGU, 1990. – 83 p.
- 10 Karimov H. winged language. – Training manual. Almaty: Sanat publ., 1995. – 144 P.
- 11 G.V. Kolshansky Paralinguistics. – М.: "Science" . – 1974. – 81 p.
- 12 Communication, text, utterance. – М., 1989. – 71 p.
- 13 Kapitonova T.I., Kutuzova G.I. and others. Methodical recommendations for teachers of general education disciplines, students of FPK on a single language regime. – Irkutsk, 1986. 215 p.
- 14 Chemist V.V., Volkova L.B. Fundamentals of Scientific Speech / Ed. V.V. Chemist, L.B. Volkova. – М.: Academy, 2003 . – 256 p.

15 D. S. Tolmacheva, E. R. Ignatova, A. E. Sadenova. Some features of teaching pronunciation to foreign students studying the Russian language // Bulletin of the Eurasian Humanitarian Institute. No. 3. - Nur-Sultan. 46-53 pp.

16 Sadenova, A.E., Orazakynkyzy, F., Anuar, S., Yesbulatova, R.M. Using innovative technologies in project method of teaching foreign language // Scopos. Revista Espacios. Espacios, 2017, 38(25), 1.

Особенности усвоения языка на основе коммуникативно-интерактивной природы диалогического дискурса

А.Е. Саденова¹, У.Е. Мусабекова¹

¹ Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан

В статье речь идет об особенностях овладения языком иностранными студентами, основанных на коммуникативно-интерактивном характере диалогического дискурса. Будут рассмотрены вопросы формирования общения иностранных студентов, изучающих казахский и русский языки. Речь идет о психологических проблемах овладения общением. Рассматриваются коммуникативные и интерактивные проблемы и компоненты диалогического дискурса. В статье изложены методические подходы к различным этапам освоения. Внимание уделяется не только лингвистической стороне, но и содержательной стороне произношения. Коммуникативно-интерактивная система диалогического дискурса, представленная в статье, способствует развитию устной речи. Сначала развивается происхождение произношения, его коммуникативная значимость и соответствие нормам языка.

Материал поступил в редакцию журнала 19.09.2021

Features of language acquisition based on the communicative and interactive nature of Dialogic discourse

A. E. Sadenova¹, U.E. Musabekova¹

¹Al-Farabi Kazakh national university, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan

The article deals with the peculiarities of language acquisition by foreign students based on the communicative and interactive nature of dialogic discourse. The issues of forming communication between foreign students studying Kazakh and Russian languages will be considered. We are talking about the psychological problems of mastering communication. Communicative and interactive problems and components of dialogic discourse are considered. The article describes methodological approaches to various stages of development. Attention is paid not only to the linguistic side, but also to the content side of pronunciation. The communicative and interactive system of dialogic discourse presented in the article contributes to the development of oral speech. First, the origin of pronunciation, its communicative significance and compliance with the norms of the language are developed.

Received: 19.09.2021